

PROJEKT KONFLIKTNÍ MÍSTA PAMĚTI

Výukový materiál
Dobronín

antiukomplex

CÍLE

Žáci...

1. pracují s odlišnými perspektivami obětí a aktérů této události;
2. hledají odpověď na otázku, jestli má smysl se těmito poválečnými událostmi zabývat, pokud stejně nemůžeme najít viníky a prokázat, jak se celá věc odehrála;
3. se zamýšlejí nad tím, co všechno vytváří kontext této události, o co a z jakých důvodů bývá interpretace této události ochuzována.

OBSAH LEKCE

- Historické pozadí zavraždění Němců v Dobroníně těsně po druhé světové válce
- Průběh vyšetřování události v Dobroníně
- Společenská diskuse o tom, jak se k této události nyní postaví

Anotace

Dobronín je obec na Jihlavsku, kde došlo těsně po druhé světové válce k zavraždění asi 13 Němců, jejichž těla byla následně zakopána na nedaleké louce Budínka. Dlouho se o této události mlčelo, byť o ní měli místní obyvatelé určité povědomí. Od 90. let sem jezdili rodinní příslušníci zavražděných, aby uctili jejich památku. Česká veřejnost se k této události do té doby nikdy nevyjádřila. Teprve v roce 2009 se případem začal zabývat nezávislý jihlavský novinář a na jeho popud v roce 2010 česká policie. Tím se rozvířila bouřlivá diskuse o tom, co se vlastně tenkrát stalo a jak se k té události nyní postaví. Ostatky byly téměř po 70 letech převezeny na hřbitov v Jihlavě. Policejní vyšetřování bylo v roce 2013 po sepsání podrobné zprávy uzavřeno, resp. pro nemožnost zajistit více důkazů odloženo. Diskuse ovšem nadále probíhá.

Narativ č. 1: Co se tenkrát na Budínce vlastně stalo?

K vraždě u Dobronína na Jihlavsku zřejmě došlo 19. května 1945. Ten den se v Dobroníně konala první poválečná taneční zábava. Zúčastnila se jí i skupina deseti revolučních gardistů, kteří posilněni alkoholem měli uvést celou událost do pohybu. V noci prý vyvěkli asi patnáct místních Němců z hasičské zbrojnice a statku Merunkových, kde byli Němci shromažďováni k odsunu. Tyto Němce pak odvezli na nedalekou louku Budínka, kde si Němci měli vykopat hrob. Gardisté je pak umlátili lopatami a rýči a hrob provizorně zahrnuli. Druhý den pak další skupina Němců měla za úkol hrob zahrnout lépe.

K vyšetřování zločinu v té době nedošlo. Místní raději mlčeli a příbuzní obětí byli odsunuti do Německa. Navíc po válce se v regionu značně proměnilo obyvatelstvo – početné německé bylo odsunuto a do regionu se za prací přistěhovalo mnoho nových lidí. Nebyl nikdo, kdo by podal trestní oznámení.

V 70. letech na hrob narazil při melioračních pracích místní traktorista Václav Sláma. Na louce vyoral několik lidských kostí. Dostal však pokyn, aby vše zahrnul zpátky a pokračovat o pár metrů dál. O hrobu tedy místní povědomí měli. A už tehdy měl být ohlášen nález kosterních pozůstatků a mělo být zahájeno vyšetřování. Nestalo se tak. Při vyšetřování o mnoho let později potvrdily tuto záležitost meliorační drenáže v místě pohřební jámy.

Místní pamětníci vzpomínají, že v 90. letech čas od času na Budínku přijely autobusy s německými turisty, kteří tam kladli pietní věnce a vztyčovali dřevěné kříže. Údajně se zde měly konat i vzpomínkové akce. Do druhého dne však veškeré upomínky na tyto pietní akce zmizely. V nedalekých kostelích ve Ždírci a Šlapanově byly umístěny mramorové desky se vzpomínkou na oběti poválečného násilí. Prý se o ně postarali němečtí pozůstalí.

V roce 2003 vychází kniha Bergersdorf německé spisovatelky Hermy Kennel, která v ní poprvé popisuje detaily masakru z května 1945. Kniha pojednává o obci Kamenná, z níž pocházelo několik obětí. Spisovatelka čerpala ze vzpomínek odsunutých rodin. Kniha vychází nejprve v němčině, v roce 2011 je vydána také v češtině.

Ještě detailnější popis události zveřejnil na internetu tehdejší předseda německého spolku Iglauer Sprachinsel (v překladu Jihlavský jazykový ostrov, jedná se o spolek, který se věnuje osudu odsunutých Němců, odkaz na článek v němčině je uveden na konci metodiky) Fritz Hawelka. Ve svém dokumentu o masové vraždě u Dobronína uvádí jména obětí i vrahů. V České republice na tento dokument nikdo nereaguje.

V roce 2013 bylo vyšetřování ukončeno, resp. odloženo. „Věc odkládám, neboť se nepodařilo zjistit skutečnosti opravňující zahájit trestní stíhání,“ napsal v závěrečné vyšetřovací zprávě vrchní komisař Michal Laška. Kriminalisté vyslechli řadu osob a pracovali s dostupnými archivními materiály jak v České republice, tak i v Německu. Ovšem všechny informace týkající se možných pachatelů jsou pouze zprostředkované. Vzhledem k neúplnosti důkazů tedy nelze spolehlivě zjistit, kdo za usmrčením dobronínských Němců stojí.

AKTIVITA: NAŠE SOUKROMÉ ŽIVOTY

Cíle: Cílem aktivity je, aby si studenti uvědomili motivace, cíle a argumenty zúčastněných – na jedné straně německé rodiny odsunuté po válce z Československa, které na Budínce ztratily své příbuzné, a na druhé straně čeští obyvatelé, kteří o celé události ve svém bezprostředním okolí mlčí.

Pomůcky: papír, tužka

Časová dotace: 20 min.

Popis činnosti: Se studenty se domluvíte na rozdělení rolí. Poté studenti pracují individuálně. Jedna část třídy zastupuje Němce, druhá část Čechy.

Každý student si znovu přečte narativ č. 1 (případně další články na internetu, viz odkazy na konci metodiky) a vyznačí si v textu události, které by pro něj jako pro Němce/pro Čecha byly klíčové – osobně by se ho dotýkaly, probouzely v něm různé emoce atd. Na základě těchto klíčových informací si připraví svůj osobní profil. Například:

- *Narodil jsem se a žiji v Německu, ale vím, že moje rodina žila po generace v Čechách. Po válce však musela tento region opustit a začít svůj život zcela znovu někde jinde. Víím také, že jeden z mých blízkých příbuzných (strýc, otec) s rodinou neodjel a my o něm nemáme po dlouhá desetiletí žádné zprávy. Naposledy ho viděli v improvizovaném vězení pro Němce určené k odsunu, pak ale zmizel. Tušíme, že byl pravděpodobně zabit, ale nevíme, co se stalo, kde a jestli je vůbec pochovaný. Česká strana k tomu mlčí, záležitost jako by pro ně neexistovala.*
- *Jsem z české rodiny a žiji nedaleko Dobronína. Všichni nějak tušíme, že se v Dobroníně po válce něco stalo. Někde na louce mají být pohřbeni Němci, které údajně měli brutálně zavraždit místní Češi. Nemluví se ale o tom, a když, tak jen velmi opatrně a v náznacích. Nikdo pořádně nic neví. Měli to být místní, které ještě moje babička osobně znala. A prý sem jezdí Němci si tyto mrtvé připomínat. Nikomu není příjemné, když je tady vidíme. Připomínají něco, o čem nechceme nic vědět. Co vlastně chtějí? Co by z toho všeho vzešlo?*

Poté si ve třídě studenti vypracované osobní profily navzájem představí. Diskutujte o následujících otázkách:

- Co podle vás zástupce obou stran motivuje, aby se k celé události ne/vraceli?
- Čeho chtějí Češi a Němci ve vztahu k zavražděním v Dobroníně dosáhnout?
- Jaké argumenty přitom používají?
- Jak se podle vás staví k celé události současná (tedy třetí) generace?

AKTIVITA: ŽIVOTABÁSEŇ

Cíle: Aktivita navazuje na „Naše soukromé životy“ a jejím cílem je rozvíjet představu o osobních pocitech jednotlivých aktérů současného sporu o událostech v Dobroníně.

Pomůcky: papír, tužka

Časová dotace: 15 min.

Popis činnosti: Studenti, stále rozdělení na Čechy a Němce, nyní dostanou prostor pro vypracování básně (tzv. životabásně). Jde o velmi osobní práci, proto jim ponechte dostatek volného času. Dopředu je upozorněte, že básně píše především pro sebe a je to jejich soukromá tvorba, pokud ji nebudou chtít přečíst ostatním, nebude to po nich požadováno.

Životabásně má předepsanou podobu, student doplňuje za jednotlivá hesla svoje pocity a dojmy.

- Jsem
- Chci se dozvědět
- Slyším
- Vidím
- Toužím
- Jsem
- Tvářím se
- Prožívám
- Doufám
- Dělán si starosti
- Pláču
- Jsem
- Sním

Po dokončení si všichni společně sedněte a projděte si celý úkol. Zaměřte se na otázky shrnující oba úkoly:

- Co bylo klíčové pro německé rodiny? Co by mohlo být klíčové pro české rodiny? Jak se u toho mohli dotyční cítit?
- Jaké rodinné profily si studenti připravili?
- Zastavte se i u životabásni. Jak se studentům taková věc psala? Bylo těžké vcítit se do představ těchto lidí? (Ponechte na svobodném rozhodnutí studentů, jestli si chtějí svoje básně navzájem přečíst.)
- Je možné takový konflikt nějak překlenout/vyřešit? Co je k tomu potřeba? Jsou toho schopni účastníci samotní, nebo je potřeba někdo nezainteresovaný? A kdo by to podle vás měl být?

Narativ č. 2: Z moci úřední

V roce 2009 se případem začal zabývat nezávislý jihlavský novinář Miroslav Mareš, kterého zaujalo, že Němci detailně popisují událost, o které se na Jihlavsku mlčí a neexistují k ní žádné dokumenty. Mareš shromažďoval dostupné důkazy, většina z nich však pocházela od německých pozůstalých. V českých dokumentech a archivech pohřešovaní jako by přestali existovat. Poslední zmínky o nich jsou z května 1945, kdy byli zatčeni a shromážděni k odsunu. Odsunuti ale nebyli, neboť v zahraničí se nikdy nezaregistrovali a jejich příbuzní je již nikdy neviděli. Na základě několika dokumentů pak Mareš podal trestní oznámení a rozběhlo se oficiální vyšetřování. Jedním z klíčových dokumentů bylo ověřené prohlášení pana Nieblera, jednoho z pozůstalých žijících v Německu, že jeho rodina od května 1945 postrádá strýce, který byl naposledy viděn v dobronínském provizorním vězení. Pan Niebler vyhotovil rovněž nákres, ve kterém určil místo hromadného hrobu na louce Budínka.

Případem se začala zabývat policie a v srpnu 2010 (po roce bádání v archivech a ověřování faktů také u německých pamětníků) přistoupila k archeologickému průzkumu Budínky. Po pěti dnech vykopávky skutečně potvrdily, že je na místě hromadný hrob. Ohledání kosterních pozůstatků potvrdilo, že je v hrobě pochováno minimálně třináct mužů. Ohledně identifikace zavražděných pomocí vzorků DNA od rodin pozůstalých, které mohly určit totožnost několika ze zavražděných, se zprávy různí. Brutální způsob smrti, který popisují Kennel a Hawelka, ale vyšetřování vzhledem ke stáří a poškození ostatků nemohlo ani potvrdit, ani vyvrátit.

Kdo tedy měl být v hrobě pochován? Většinou to měli být sedláci z Dobronína a okolních vesnic, všichni byli členy NSDAP. Neexistují však žádné zprávy o tom, že by se aktivně zapojili do akcí proti republice. Všichni žili na území Československa již před rokem 1939 a se svými „soudci“ se tedy pravděpodobně znali.

A kdo měli být pachatelé? Podle pamětníků i podle Hawelky vedl celou skupinu místní sklář Robert Kautzinger starší. Vraždy se měl zúčastnit i jeho stejnojmenný syn, kterému bylo v té době 23 let. Právě on byl v době vyšetřování jediným žijícím účastníkem masakru. Nicméně v rozhovoru s novináři uvedl, že si nic z této události nepamatuje. Zemřel v průběhu vyšetřování, v roce 2010.

Na konci roku 2012 bylo oficiální vyšetřování ukončeno, ale nepadlo žádné obvinění. Většina osob, u nichž se hovořilo o účasti při hromadné vraždě, již byla po smrti.

Existuje několik možných vysvětlení, proč k události vůbec došlo. Nabízí se úvaha, že se jednalo o poválečné vyřizování účtů (např. za udávání Čechů, kteří pak byli zavražděni). Spekulovalo se také o možném majetkovém obohacení. Nic z toho nemohlo být zcela prokázáno.

Ještě v průběhu srpna 2010 se u hromadného hrobu objevil velký dřevěný kříž jako vyjádření piety mrtvým. Postavili ho tři místní občané v čele s Milanem Litavským. Po několika dnech byl ale zničen. Milan Litavský tedy nechal vybudovat nový – třímetrový železný kříž, který na místě vztyčil v červnu 2011. O pár měsíců později, v říjnu 2011, nastala další změna. Ti, kteří celou událost chápou jako odplatu za německé zločiny za druhé světové války, nechali železný kříž natřít na růžovo a místo doplnili o 64 menších dřevěných křížů jako odkaz na oběti nacistického masakru ve Velkém Meziříčí v květnu 1945. Dřevěné kříže po několika dnech opět zmizely.

Bouřlivou diskusi vzbudila také otázka, co s vykopanými pozůstatky. Kde mají být pochováni? Němci stáli o to, aby jejich příbuzní byli pochováni v místě, kde byli doma, v Čechách. Téměř po sedmdesáti letech byli nakonec pohřbeni na jihlavském hřbitově.

AKTIVITA: VYŠETŘOVÁNÍ

Cíle: Cílem aktivity je, aby si studenti uvědomili a zhodnotili možné přínosy policejního vyšetřování, a to z různých perspektiv – reálné výsledky vyšetřování, přínosy pro jednotlivé zúčastněné, možná symbolická rovina atd.

Pomůcky: papír, tužka

Časová dotace: 30 min.

Popis činnosti:

Se studenty si pročtete narativ č. 2, který se věnuje vyšetřování a událostem okolo něj. Doplňte dalšími zdroji, např. články uveřejněnými na internetu (internetové adresy najdete na konci této metodiky).

Ponechte studentům čas, aby si znovu prošli svou životabáseň a uvědomili si, jestli v ní vyšetřování a další události něco změnily. A pokud ano, co to je? Jak by jejich životabáseň vypadala teď, co by v ní bylo jinak? Pokud chcete a přijde vám to užitečné, mohou studenti vypracovat novou báseň.

Zaměřte se na otázky:

- Změnilo oficiální vyšetřování vaše vnímání celé události? A jak?
- Je dobře, že došlo k policejnímu vyšetřování? A proč? K čemu může policejní vyšetřování vést?
- Jak si myslíte, že vyšetřování uzavřené bez jasného závěru vnímají pozůstalí? Češi a Němci?

Policejní vyšetřování otevřelo nepřímě také otázky symbolického charakteru. Zkuste projít i tyto otázky.

- Jak má vypadat místo původního hrobu? Má se vůbec nějak připomínat? Jakým způsobem?
- Pokuste se společně navrhnout, jak by mělo vypadat takové pietní místo, jaký text by měl případný památník obsahovat. Berte při tom v potaz všechny předchozí aktivity. Zkuste navrhnout řešení, které by bylo adekvátní pro obě strany.

AKTIVITA: NÁHROBNÍ KÁMEN

Cíle: Cílem aktivity je zamyslet se nad způsoby vzpomínání na „netypické“ oběti druhé světové války. Pro českou společnost je připomínání takovýchto obětí otázkou posledních dvou desetiletí a stále představuje poměrně bolestivý proces.

Pomůcky: papír, tužka

Časová dotace: 25 min.

Popis činnosti: V návaznosti na předchozí aktivity nechte studenty navrhnout potenciální pamětní desku dobronínských událostí. Rozdělte je opět na skupinu Čechů a Němců, ať každá skupina připraví návrh opírající se o svou optiku událostí. Jak by taková deska vypadala – kde by měla stát a jaký by měla nést text? Nechte je obě verze porovnat a následně navrhnout jednu společnou česko-německou pamětní desku.

- Jak se liší text společné desky od té české/německé?
- Bylo těžké se shodnout? A proč?
- Myslíte si, že se v takovýchto případech na pamětních deskách mají podílet i zástupci obětí? Co to může přinést?

Následně můžete studentům ukázat skutečný dobronínský kříž, který nese 17 jmen zabitých německých obyvatel z Budínky a okolí. A pro srovnání postoloprtský pomník připomínající zdejší poválečný masakr na německy mluvícím obyvatelstvu slovy: „Všem nevinným obětem postoloprtských událostí května a června 1945.“

- Co mají obě skutečné pamětní desky společného s návrhy studentů? V čem se naopak liší?
- Překvapilo vás něco na skutečných pomnících?

Náhrobní kámen obětem násilí na louce Budínka na jihlavském hřbitově

Postoloprtská pamětní deska

Jako závěrečný podnět k diskusi můžete studentům pustit části dokumentárního filmu Jana Geberta *Hra o kámen* (Hra o kámen, 2012, ČR, 56 minut, režie Jan Gebert) dostupného na: <https://www.youtube.com/channel/UCHo6xZlHaRG9xjMnqjpL-sA/feed>. Ve filmu se řeší podoba možného památníku německým obětem usmrceným v Novém Boru těsně po konci druhé světové války.

ODKAZY:

Divadelní skupina Vosto5 na motivy události v Dobroníně vytvořila site-specific představení Dechovka. Vřele ho doporučujeme.

http://kultura.idnes.cz/dechovka-dobronin-0m5-/divadlo.aspx?c=A131022_165647_divadlo_ts

http://kultura.idnes.cz/dechovka-dobroninsky-masakr-dg1-/divadlo.aspx?c=A131017_094440_divadlo_ts

Hromadný hrob v Dobroníně: Potvrzeno už devět mrtvých

<http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/regionalni/dobronin-dalsi-svedek-mozna-zije-v-kanade-v-hrobe-lezi-9-tel.html>

Kriminalisté jsou s kostmi z Dobronína hotovi

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/158013-kriminaliste-jsou-s-kostmi-z-dobroninaa-hotovi/>

V místě hrobu Němců u Dobronína někdo v noci postavil dřevěný kříž

http://www.lidovky.cz/v-miste-hrobu-nemcu-u-dobronina-nekdo-v-noci-postavil-dreveny-kriz-10j-/zpravy-domov.aspx?c=A100818_083217_ln_domov_pks

„Chtěl bych znát motiv hromadné vraždy,“ říká publicista

http://jihlava.idnes.cz/chtel-bych-znat-motiv-hromadne-vrazdy-rika-publicista-pf9-/jihlava-zpravy.aspx?c=A100818_1435011_jihlava-zpravy_bor

Ostatky Němců zabitých u Dobronína možná skončí na hřbitově ve Žďirci

<http://www.rozhlas.cz/zpravy/regiony/ zprava/1022922>

Policisté uzavřeli vyšetřování zabitých Němců z Dobronína

<http://www.rozhlas.cz/zpravy/regiony/ zprava/policiste-uzavreli-vysetrovani-zabitych-nemcu-z-dobronina--1154144>

Jak skončila Budínka

<http://respekt.ihned.cz/c1-59064800-jak-skoncila-budinka>

Vyšetřování skončilo – bylo odloženo

http://jihlava.idnes.cz/pripad-budinka-konci-vysetrovatel-ho-odlozi-fmv-/jihlava-zpravy.aspx?c=A130208_162207_jihlava-zpravy_mv

Masakr u Dobronína

http://cs.wikipedia.org/wiki/Masakr_u_Dobron%C3%ADna#cite_note-jedna-5

Češi prý ubili k smrti Němce. Poválečné tajemství na Jihlavsku

<http://tn.nova.cz/clanek/zpravy/regionalni/povalecne-tajemstvi-na-jihlavsku-cesi-tu-pry-ubili-k-smrti-nemce.html>

Dokumentation eines Massenmordes in der nördlichen Iglauer Sprachinsel am 19. Mai 1945

<http://home.arcor.de/harald.hoefer/budinka.htm>

Rozhovor s režisérem filmu Hra o kámen po premiéře v Novém Boru

<http://www.rozhlas.cz/radiowave/kultura/ zprava/hra-o-kamen-poklona-nacistum-nebo-vyraz-slusnosti--1150256>

KENNELOVÁ, H.: *Bergersdorf. Příběh jedné vesnice*. Litomyšl: Paseka 2011.